

Obsah

1. Úvod a poděkování.....	10
2. „Chceš-li hledat rudu, musíš do hor“, aneb vymezení oblasti	12
3. O těch, kteří kráčeli před námi	13
4. Pohled do historie dolování na Českomoravské vrchovině (a několik letopočtů navíc.....)	19
4.1 Úsvit a úspěchy hornického podnikání na Vysočině (13.–14. století)	19
4.2 Úpadek a oživení dolování – marné naděje a spory (15.–17. století).....	24
4.3 Tereziánské kutání a poslední dolování (18.–19. století)	25
4.4 Soumrak a zánik hornictví drahých kovů na Českomoravské vrchovině (19.–20. století)	26
5. Geologická situace regionu s ohledem na rudní ložiska	31
5.1 Jak vznikaly na Vysočině rudy zlata a stříbra?.....	34
5.2 Jak vlastně vypadá taková rudní žíla?	36
5.3 Přeměny rudních žil při zvětrávání aneb supergenní procesy	38
5.3.1 Projevy supergeneze na Českomoravské vrchovině	40
5.4 Kolik stříbra a zlata měly zdejší rudy?	43
6. Mineralogie ložisek zlata a stříbra na Českomoravské vrchovině.....	46
6.1 Charakteristika hlavních rudních mineralizací.....	47
6.1.1 Zlato	47
6.1.1.1 Křemenné žíly se zlatem a pyritem.....	47
6.1.1.2 Křemenné žíly se zlatem, pyritem a telluridy	47
6.1.1.3 Vtroušeniny zlata se sulfidy a maldonitem	48
6.1.1.4 Zlato ve stříbrných rudách.....	49
6.1.2 Stříbro	49
6.1.2.1 Křemenné žíly.....	49
6.1.2.2 Dolomit-siderit-křemenné žíly.....	52
6.1.2.3 Barytové a křemen-barytové žíly.....	52
6.1.2.4 Křemen-karbonátové (převážně kalcitové) žíly.....	53
6.1.2.5 Vtroušeniny v mramorech a grafitických horninách.....	54
6.1.2.6 Komplexní zrudnění Ag-Pb-Zn-Cu-As-Sb-Sn-W (Au-Te-Bi)	55
6.2 Přehled minerálů	56
6.2.1 Hlušinové a nerudní minerály.....	59
6.2.2 Rudní minerály (s obsahem Ag a Au)	69
6.2.3 Rudní minerály (ostatní včetně supergenních sulfidů Cu).....	81
6.2.4 Supergenní minerály.....	94
7. Jak získat zlato a stříbro („od nálezů rudy k ryzímu kovu“).....	120
7.1 Historická prospekce rudních ložisek	123
7.2 Otvírka a těžba ložisek.....	125
7.2.1 Rýžování zlata	125
7.2.2 Hlubinné dolování zlata a stříbra.....	128
7.2.3 Vodohospodářská díla	135
7.3 Úprava a zpracování rud	138
7.3.1 Roztloukání, drcení, praní a pražení rud	138
7.3.2 Zkoušky rudy	141
7.3.3 Tavení rud	143
7.4 A účel té veškeré práce?	148

8. Putování po rudních revírech Vysočiny	152
8.1 Jihlavský revír	153
8.2 Pelhřimovský revír	197
8.3 Brodský revír.....	229
8.4 Ledčský revír	278
8.5 Zlatý Humpolec a Zlátenka u Pacova	291
8.6 Předínský zlatonosný revír.....	308
8.7 Jemnice a okolí.....	335
8.8 Telčsko-slavonický revír	360
8.9 Štěpánovský revír	381
8.10 Rudní obvod na Bílém potoce	414
8.11 Ostatní stříbrná ložiska na Vysočině.....	438
9. Několik vět závěrem	449
10. Literatura	451
Stručný základní slovníček pojmů	465
Summary.....	468
Zusammenfassung.....	472

Předmluva

„Ó země bud' zdráva, já po slunci kořím se tobě,
 jak pod ním se prostíráš pramenů plná,
 kolébko vod, jež z boků tvých tryskají hojně,
 pelikáne, vlhou své hrudi svět zavlažující!
 Na oceány svých blankytů spoléháš zcela,
 na zálivy odpolední nad dálkou svou černolesou,
 na párně praskající ve stodolách mračen,
 na štědrost shůry, když dole nic nemůžeš přijmout,
 jsouc jenom k dávání ustrojena jak láska,
 jsouc přichystána až k smrti se rozdat, jsouc všecka
 v svých bystrinách, bobulích, studních a zvonech.“
 (Zemi mé – úryvek, Jan Zahradníček)

Českomoravská vrchovina, svými obyvateli obvykle nazývaná důvěrně Vysočina, leží na pomezí Moravy a Čech. Krajina nevysokých kopců i hlubokých říčních údolí, s četnými lesy, remízky, alejemi, poli, pastvinami, s hojnými potoky a rybníky s čistou vodou, s tvrdými zimami i horkými léty. S lidmi, odedávna získávajícími obživu těžkou prací v lese a na kamenitých polích, ale i se zdejšími písmáky, spisovateli, básníky, malíři i vědci inspirovanými zdejší malebnou krajinou a přesahujícími svým významem zdejší kraj. Od Antonína Slavíčka, Jana Štursy a Františka Bílka, přes Otokara Březinu, Josefa Floriana, Vítězslava Nezvala, Jakuba Demla, Bohuslava Reynka, Ladislava Nováka, Jana Zahradníčka, Stanislava Vodičku a mnoha dalších. K nim se druží i řada významných zoologů, botaniků, geologů a chemiků, leckdy se světovou pověstí.

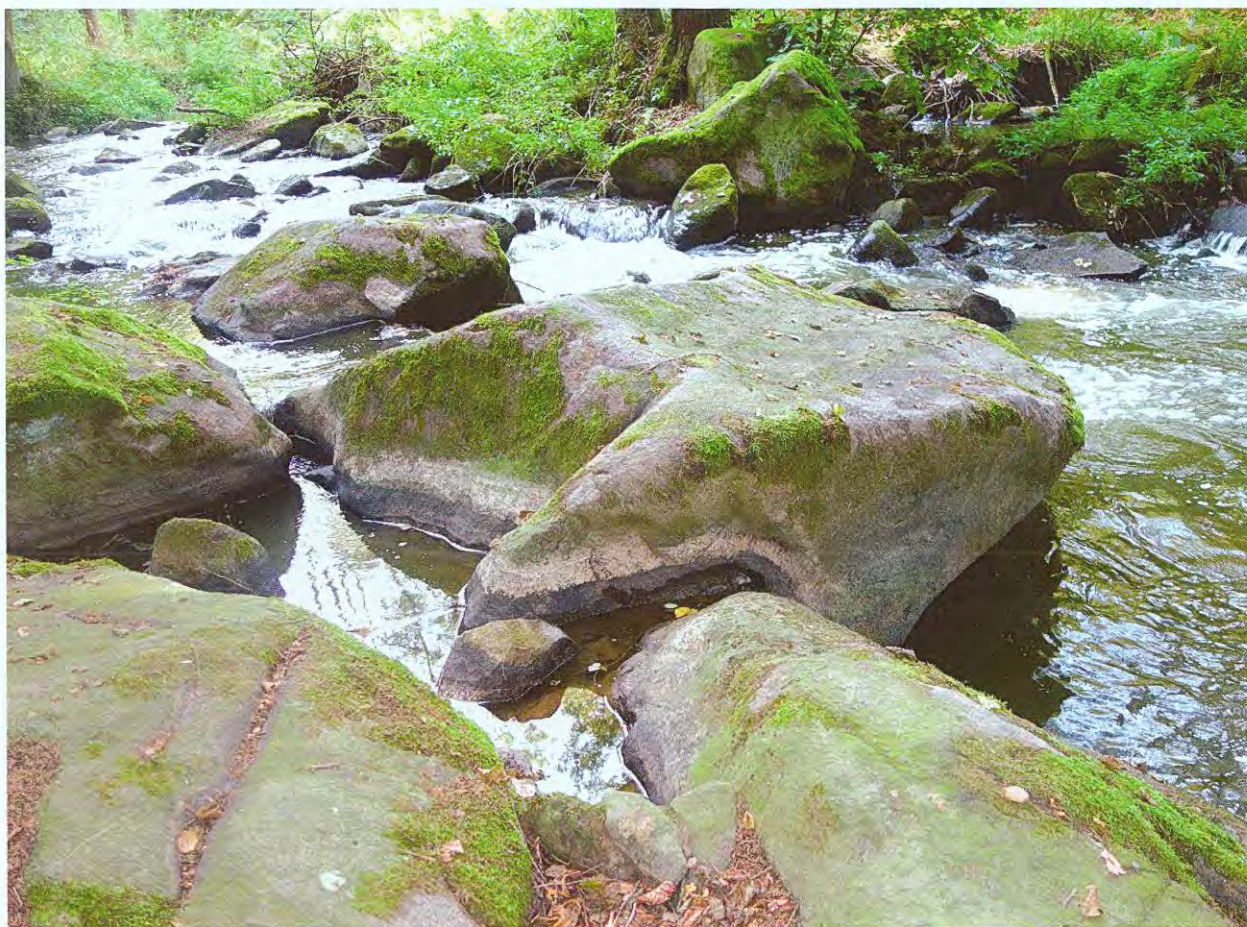
Pohled na rybník Horní Mrzatec u Mrákotína (2018, foto S. Houzar).

Vysočina zůstává i v dnešní době půvabnou krajinou, v níž se snoubí přírodní krásy s lidskou tvořivostí, která ji přetvářela po staletí a kterou zatím nedokázala zničit ani dnešní dravá konzumní civilizace.

Můžeme zde stále obdivovat nejen temné lesy Javoříce, Melechova, Křemešniku a Žďárských vrchů, skalnaté žulové vrcholky Míchovy skály, Devíti Skal, Čtyřpalic a Zkamenělého zámku, kamenné moře pod Štamberkem u Telče nebo balvanité ostrůvky žulosyenitu u Velkého Meziříčí a Třebíče, zalesněné kaňonovité údolí řeky Oslavy pod Náměštěm nad Oslavou, Sázavu ve Stvořidlech a flóru Mohelenské hadcové stepi, ale i díla lidských rukou. I mezi nimi najdeme mnohé klenoty jako pozdně románskou baziliku sv. Prokopa v Třebíči, monumentální hrad Pernštejn, či „mramorový“ kostel v Doubravníku, pozoruhodné gotické kostelíky u Lipnice, lovecký hrádek Roštejn u Telče, ale také Santiniho barokní stavby v Želivu, ve Zvoli a ve Žďáru nad Sázavou. Patří sem i zříceniny středověkých hradů, od pevností jakou byla Lipnice, Ledec nad Sázavou, Templštejn,

Zubštejn u Štěpánova nad Svratkou či Rokštejn u Brtnice, až po nepatrné hrádky, z nichž lze jen namátkou uvést např. Janštejn u Horní Cerekve, Orlík u Humpolce, Pyšolec u Víru, Holoubek a Kozlov na řece Jihlavě, Levnov u Kralic, bojovným Janem Sokolem proslavený Lamberk u Březníka, loupežnickou skrýš Jana Žižky z Trocnova Kraví Horu, a desítky dalších. Nelze opomenout i významná historická města, na předním místě „stříbrnou“ Jihlavu, ale i Telč, Třešť, Havlíčkův Brod, Pelhřimov, „zlatý“ Humpolec, Třebíč, Velké Meziříčí a Jemnici.

Kde vlastně začíná a končí Vysočina? Tam, kde v podloží nacházíme krystalické břidlice a žulu, tam, kde se zvedají zalesněné svahy kopců nad Boskovickou brázdou na východě a nad Blanickou brázdou na západě. Na severu probíhá hranice v místech, kde začíná souvislý pokryv křídových usazenin. Na jihu Vysočina nikde nekončí, za státní hranicí pokračuje v Rakousku – Lesní Čtvrti (Waldviertelem) až k mohutnému toku Dunaje.

„Zlatonosná“ říčka Brtnice v údolí severně od města Brtnice (2018, foto M. Dvořák).

Vysočina byla v minulosti převážně krajem chudých lidí. Odedávna pokryta hraničním málo prostupným hvozdem, představovala na pomezí Moravy a Čech přirozený východní okraj české kotliny zdůrazněný hlavním evropským rozvodím. Kraj lesů bohatých na zvěř a dřevo, prameniště četných potoků a řek, ale s chudou, kamenitou půdou, nepřitahoval příliš nové obyvatelé a zůstával dlouho neosídlený.

Avšak od východu i západu postupně pronikali od pravěku a hlavně v raném středověku do tohoto prostoru osadníci, kteří využívali zdejší lesy a přetvářeli je postupně v pastviny a vyklučená malá políčka. Tehdy se také nepochybně porůznu objevovali v kraji prospektoři, pátrající po nerostných zdrojích, rýžovali zlato v potocích a říčkách a otvírali průzkumnými díly dostupná ložiska tuhy, železných, ale i stříbrných, olověných a měděných rud.

Ubíhala léta a staletí a postupně v kraji vznikla menší i větší sídla v čele s Jihlavou, nedlouho po založení proslulou svými stříbrnými doly a vzápětí i písemnou formulací horního práva, ležící přesně ve středu Českomoravské vrchoviny. A tehdy, přibližně v první třetině 13. století, také začíná vlastní příběh zdejšího vyhledávání a dolování drahých kovů, který trval přes 700 let. Nahlédnout do historie a různých peripetií tohoto příběhu si dali za úkol tvůrci této publikace. Rozhodli se vyjít z geologických a mineralogických poznatků o zdejších ložiscích zlata a stříbra, zrevidovat takřka všechny postupně mizející pozůstatky po dolování a to vše konfrontovat nejen s výstupy nejnovějších archeologických a historických prací, ale i s lidovou hornickou tradicí, přežívající v některých místních pověstech. Výsledek této snahy předkládáme k laskavému posouzení čtenáři v této knize.

Míchova skála u Řásné (2018, foto K. Malý).